

บทที่ 5

นิติบุคคล (Juristic Persons)

นอกจากกฎหมายแพ่งและพาณิชย์จะได้มีการวางหลักเกณฑ์ไว้สำหรับบุคคลธรรมดาในบรรพ 1 ลักษณะ 2 หมวด 1 ตามที่ได้ศึกษาไปแล้วนั้น ยังได้วางหลักเกณฑ์สำหรับนิติบุคคลไว้อีกด้วยในหมวด 2 เพราะในความเป็นจริงแม้บุคคลธรรมดาย่อมสามารถจะดำเนินชีวิตอยู่อย่างโดดเดี่ยว สร้างครอบครัวด้วยตัวเองได้ แต่ในการดำเนินธุรกิจหรือการทำบุญทำกุศลอาจจะต้องการความร่วมมือจากบุคคลอื่นในด้านความคิดหรือการลงทุน เพื่อให้สิ่งที่ต้องการทำหรือลงทุนนั้นบรรลุเป้าหมาย เช่น การจัดตั้งมูลนิธิเพื่อการกุศล การสร้างโรงเรียน หรือการจัดตั้งบริษัทขึ้น เพื่อแสวงหากำไร เป็นต้น

ดังนั้นเพื่อให้สิ่งที่บุคคลธรรมดาได้ร่วมกันจัดตั้งขึ้นในรูปแบบต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วนั้น ได้มีกติกาหรือหลักเกณฑ์ที่เป็นบรรทัดฐานเดียวกัน กฎหมายแพ่งและพาณิชย์จึงได้มีการกำหนดหลักเกณฑ์เกี่ยวกับนิติบุคคล หรือบุคคลตามกฎหมายเหล่านี้ขึ้น เพราะจะมีสิทธิและหน้าที่ตามกฎหมายได้เมื่อเป็นนิติบุคคลแล้วเท่านั้น และจะต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์และกฎเกณฑ์ที่กฎหมายได้กำหนดไว้เท่านั้น

ในเรื่องนิติบุคคลนี้จะได้แยกศึกษาตามประเภทของนิติบุคคลทั้งสิทธิและหน้าที่รวมทั้งการจัดตั้ง การดำเนินงาน ความรับผิดชอบ ทั้งนี้เป็นไปตามที่ได้บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ หมวด 2 เกี่ยวกับนิติบุคคลเป็นสำคัญ ส่วนเรื่องของนิติบุคคลบางประเภท เช่น ห้างหุ้นส่วนสามัญ ห้างหุ้นส่วนจำกัด หรือบริษัทจำกัด นั้น ต้องไปศึกษาหลักกฎหมายโดยละเอียดในวิชาหุ้นส่วน บริษัท ต่อไป

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1012 ได้บัญญัติไว้ว่า “อันว่าสัญญาจัดตั้งห้างหุ้นส่วนหรือบริษัทนั้น คือสัญญาซึ่งบุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไปตกลงเข้ากันเพื่อกระทำการกิจการร่วมกัน ด้วยประสงค์จะแบ่งปันกำไรอันจะพึงได้แต่กิจการที่ทำนั้น” ทำกิจการร่วมกันเพื่อจะนำผลกำไรที่ได้จากกิจการมาแบ่งกันนั่นเอง และจากมาตรา 1013 ได้มีการบัญญัติไว้ว่า “อันห้างหุ้นส่วนหรือบริษัทนั้น ท่านกำหนดเป็นสามประเภท คือ

- (1) ห้างหุ้นส่วนสามัญ
- (2) ห้างหุ้นส่วนจำกัด
- (3) บริษัทจำกัด”

ดังนั้นหมายความว่าห้างหุ้นส่วน หรือบริษัทนั้น แบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. ห้างหุ้นส่วนสามัญ
2. ห้างหุ้นส่วนจำกัด
3. บริษัทจำกัด

และในหมวด 2 ว่าด้วยนิติบุคคล ยังได้มีการบัญญัติถึงบุคคลอีก 2 ประเภท คือ สมาคม และมูลนิธิไว้ด้วย ดังนั้น จึงสรุปได้ว่านิติบุคคลตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ แบ่งออกเป็น 5 ประเภท ดังนี้คือ

5.1 ห้างหุ้นส่วนสามัญ

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ได้บัญญัติเกี่ยวกับคำจำกัดความไว้ในมาตรา 1025 ว่า “อันว่าห้างหุ้นส่วนสามัญนั้น คือห้างหุ้นส่วนประเภทซึ่งผู้เป็นหุ้นส่วนหมดทุกคนต้องรับผิดชอบร่วมกันเพื่อหนึ่งทั้งปวงของหุ้นส่วนโดยไม่มีจำกัด” และได้บัญญัติเกี่ยวกับการเป็นนิติบุคคลของห้างหุ้นส่วนสามัญไว้ในมาตรา 1064 และมาตรา 1015 ตามลำดับดังนี้

มาตรา 1064 บัญญัติว่า “อันห้างหุ้นส่วนสามัญนั้น จะจดทะเบียนก็ได้ การลงทะเบียนนั้น ท่านบังคับให้มีรายการดังนี้ คือ

- (1) ชื่อห้างหุ้นส่วน
- (2) วัตถุประสงค์ของห้างหุ้นส่วน
- (3) ที่ตั้งสำนักงานแห่งใหญ่และสาขาทั้งปวง
- (4) ชื่อและที่สำนักกับทั้งอาชีวะของผู้เป็นหุ้นส่วนทุก ๆ คน ถ้าผู้เป็นหุ้นส่วนคนใดมีชื่อยี่ห้อ ก็ให้ลงทะเบียนทั้งชื่อและชื่อยี่ห้อด้วย
- (5) ชื่อหุ้นส่วนผู้จัดการ ในเมื่อได้แต่งตั้งให้เป็นผู้จัดการแต่เพียงบางคน
- (6) ถ้ามีข้อจำกัดอำนาจของห้างหุ้นส่วนผู้จัดการประการใดให้ลงไว้ด้วย
- (7) ตราซึ่งใช้เป็นสำคัญของห้างหุ้นส่วน

ข้อความซึ่งลงทะเบียนนั้น จะลงรายการอื่น ๆ อีกอันคู่สัญญาเห็นสมควรจะ
ให้ประชาชนทราบด้วยก็ได้

การลงทะเบียนนั้น ต้องลงลายมือชื่อของผู้เป็นหุ้นส่วนทุกคน และต้อง
ประทับตราของห้างหุ้นส่วนนั้นด้วย

ให้พนักงานทะเบียนทำใบสำคัญแสดงการจดทะเบียนส่งมอบให้แก่ห้าง
หุ้นส่วนนั้นฉบับหนึ่ง”

มาตรา 1015 บัญญัติว่า “ห้างหุ้นส่วนหรือบริษัทเมื่อได้จดทะเบียนตาม
บัญญัติแห่งลักษณะนี้แล้ว ท่านจัดว่าเป็นนิติบุคคลต่างหากจากผู้เป็นหุ้นส่วนหรือ
ผู้ถือหุ้นทั้งหลาย ซึ่งรวมเข้ากันเป็นห้างหุ้นส่วนหรือบริษัทนั้น”

ดังนั้น ห้างหุ้นส่วนสามัญต้องจดทะเบียนแล้วเท่านั้นจึงจะมีสภาพเป็นนิติบุคคลได้
แต่กฎหมายก็ไม่ได้บังคับให้ห้างหุ้นส่วนสามัญต้องจดทะเบียนเสมอไป

5.2 ห้างหุ้นส่วนจำกัด

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ได้บัญญัติเกี่ยวกับคำจำกัดความไว้ในมาตรา
1077 ไว้ว่า “อันห้างหุ้นส่วนจำกัดนั้น คือ ห้างหุ้นส่วนประเภทหนึ่ง ซึ่งมีผู้เป็น
หุ้นส่วนสองจำพวก ดังจะกล่าวต่อไปนี้ คือ

(1) ผู้เป็นหุ้นส่วนคนเดียวหรือหลายคนซึ่งมีจำกัดความรับผิดเพียงไม่เกิน
จำนวนเงินที่ตนรับจะลงหุ้นในห้างหุ้นส่วนนั้นจำพวกหนึ่ง และ

(2) ผู้เป็นหุ้นส่วนคนเดียวหรือหลายคนซึ่งต้องรับผิดร่วมกันในบรรดาหนี้
ของห้างหุ้นส่วนไม่มีจำกัดจำนวนอีกจำพวกหนึ่ง”

และได้มีบัญญัติให้ห้างหุ้นส่วนจำกัดต้องจดทะเบียนไว้ในมาตรา 1078 ว่า
“อันห้างหุ้นส่วนจำกัดนั้น ท่านบังคับว่าต้องจดทะเบียน การลงทะเบียนนั้น ต้องมี
รายการดังต่อไปนี้ คือ

(1) ชื่อห้างหุ้นส่วน

(2) ข้อแถลงความเป็นห้างหุ้นส่วนจำกัด และวัตถุประสงค์ของห้างหุ้นส่วน
นั้น

(3) ที่ตั้งสำนักงานแห่งใหญ่และสำนักงานสาขาทั้งปวง

(4) ชื่อ ยี่ห้อ สำนัก และอาชีพของผู้เป็นหุ้นส่วนจำพวกจำกัดความรับผิด และจำนวนเงินซึ่งเขาเหล่านั้นได้ลงทุนด้วยในห้างหุ้นส่วน

(5) ชื่อ ยี่ห้อ สำนัก และอาชีพของผู้เป็นหุ้นส่วนจำพวกไม่จำกัดความรับผิด

(6) ชื่อหุ้นส่วนผู้จัดการ

(7) ถ้ามีข้อจำกัดอำนาจหุ้นส่วนผู้จัดการอันจะผูกพันห้างหุ้นส่วนนั้น ประการใดให้ลงไว้ด้วย

ข้อความซึ่งลงทะเบียนนั้น จะลงรายการอื่น ๆ อีกอันคู่สัญญาเห็นสมควรจะ ให้ประชาชนทราบด้วยก็ได้

การลงทะเบียนนั้น ต้องลงลายมือชื่อของผู้เป็นหุ้นส่วนทุกคนและต้อง ประทับตราของห้างหุ้นส่วนนั้นด้วย

ให้พนักงานทะเบียนทำใบสำคัญแสดงการจดทะเบียนส่งมอบให้แก่ห้าง หุ้นส่วนนั้นฉบับหนึ่ง”

และเมื่อได้จดทะเบียนแล้ว ห้างหุ้นส่วนจำกัดก็จะมีสภาพเป็นนิติบุคคล เช่นเดียวกับห้างหุ้นส่วนสามัญที่จดทะเบียนตามมาตรา 1015 เป็นต้น

5.3 บริษัทจำกัด

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1096 ได้บัญญัติเกี่ยวกับคำจำกัด ความไว้ว่า “อันว่าบริษัทจำกัดนั้น คือบริษัทประเภทซึ่งตั้งขึ้นด้วยแบ่งทุนเป็นหุ้นมี มูลค่าเท่า ๆ กัน โดยมีผู้ถือหุ้นต่างรับผิดจำกัดเพียงไม่เกินจำนวนเงินที่ตนยังส่งใช้ ไม่ครบมูลค่าของหุ้นที่ตนถือ” และบริษัทจำกัดนั้นต้องจดทะเบียนก่อนจึงจะมีสภาพ เป็นนิติบุคคลได้

5.4 สมาคม

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 78 ได้บัญญัติเกี่ยวกับคำจำกัดความ ไว้ว่า “การก่อตั้งสมาคมเพื่อกระทำการใด ๆ อันมีลักษณะต่อเนื่องร่วมกันและมีใช้ เป็นการหาผลกำไรหรือรายได้มาแบ่งปันกัน ต้องมีข้อบังคับและจดทะเบียนตาม บทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายนี้” และเมื่อสมาคมได้มีสภาพเป็นนิติบุคคลแล้ว

ก็จะต้องปฏิบัติตามที่กฎหมายกำหนดจึงจะมีสิทธิและหน้าที่ตามกฎหมายได้ในเรื่องต่อไป

1. สมาคมต้องมีข้อบังคับและข้อบังคับก็ต้องเป็นไปตามที่มาตรา 79 ได้บัญญัติไว้คือ “ข้อบังคับของสมาคมอย่างน้อยต้องมีรายการดังต่อไปนี้

- (1) ชื่อสมาคม
- (2) วัตถุประสงค์ของสมาคม
- (3) ที่ตั้งสำนักงานใหญ่ และที่ตั้งสำนักงานสาขาทั้งปวง
- (4) วิธีรับสมาชิก และการขาดจากสมาชิกภาพ
- (5) อัตราค่าบำรุง

(6) ข้อกำหนดเกี่ยวกับคณะกรรมการของสมาคม ได้แก่ จำนวนกรรมการ การตั้งกรรมการ วาระการดำรงตำแหน่งของกรรมการ การพ้นจากตำแหน่งของกรรมการ และการประชุมของคณะกรรมการ

(7) ข้อกำหนดเกี่ยวกับการจัดการสมาคม การบัญชี และทรัพย์สินของสมาคม

(8) ข้อกำหนดเกี่ยวกับการประชุมใหญ่

2. การตั้งชื่อต้องเป็นไปตามมาตรา 80 ซึ่งบัญญัติไว้ว่า “สมาคมต้องใช้ชื่อซึ่งมีคำว่า “สมาคม” ประกอบกับชื่อของสมาคม”

3. การก่อตั้งสมาคม ในเรื่องนี้ก็ต้องเป็นไปตามที่มาตรา 81 และมาตรา 82 ได้บัญญัติไว้ คือ

มาตรา 81 บัญญัติว่า “การขอจดทะเบียนสมาคมนั้น ให้ผู้จะเป็นสมาชิกของสมาคมจำนวนไม่น้อยกว่าสามคน ร่วมกันยื่นคำขอเป็นหนังสือต่อนายทะเบียนแห่งท้องที่ที่สำนักงานใหญ่ของสมาคมจะตั้งขึ้นพร้อมกับแนบข้อบังคับของสมาคมรายชื่อ ที่อยู่ และอาชีพของผู้จะเป็นสมาชิกไม่น้อยกว่าสิบคน และรายชื่อ ที่อยู่ และอาชีพ ของผู้จะเป็นกรรมการของสมาคมมากับคำขอด้วย”

มาตรา 82 บัญญัติว่า “เมื่อนายทะเบียนได้รับคำขอจดทะเบียนพร้อมทั้งข้อบังคับแล้วเห็นว่าคำขอนั้นถูกต้องตามมาตรา 81 และข้อบังคับถูกต้องตามมาตรา 79 และวัตถุประสงค์ของสมาคมไม่ขัดต่อกฎหมายหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน หรือไม่เป็นภัยอันตรายต่อความสงบสุขของประชาชนหรือความมั่นคงของรัฐ และรายการซึ่งจดแจ้งในคำขอหรือข้อบังคับสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของ

สมาคม และผู้จะเป็นกรรมการของสมาคมนั้นมีฐานะ และความประพฤติเหมาะสม ในการดำเนินการตามวัตถุประสงค์ของสมาคม ให้นายทะเบียนรับจดทะเบียนและ ออกใบสำคัญแสดงการจดทะเบียนให้แก่สมาคมนั้น และประกาศการจัดตั้งสมาคม ในราชกิจจานุเบกษา

ถ้านายทะเบียนเห็นว่าคำขอหรือข้อบังคับไม่ถูกต้องตามมาตรา 81 หรือ มาตรา 79 หรือรายการซึ่งจดทะเบียนในคำขอหรือข้อบังคับไม่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ ของสมาคม หรือผู้จะเป็นกรรมการของสมาคมมีฐานะหรือความประพฤติไม่เหมาะสม ในการดำเนินการตามวัตถุประสงค์ของสมาคม ให้มีคำสั่งให้ผู้ยื่นคำขอจดทะเบียน แก่ไขหรือเปลี่ยนแปลงให้ถูกต้อง เมื่อแก้ไขหรือเปลี่ยนแปลงถูกต้องแล้ว ให้รับจด ทะเบียนและออกใบสำคัญแสดงการจดทะเบียนให้แก่สมาคมนั้น

ถ้านายทะเบียนเห็นว่าไม่อาจรับจดทะเบียนได้เนื่องจากวัตถุประสงค์ ของสมาคมขัดต่อกฎหมายหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน หรืออาจเป็นอันตราย ต่อความสงบสุขของประชาชนหรือความมั่นคงของรัฐ หรือผู้ยื่นคำขอจดทะเบียน ไม่แก้ไขหรือเปลี่ยนแปลงให้ถูกต้องภายในสามสัปดาห์นับแต่วันที่ทราบคำสั่งของ นายทะเบียน ให้นายทะเบียนมีคำสั่งไม่รับจดทะเบียนและแจ้งคำสั่งพร้อมด้วย เหตุผลที่ไม่รับจดทะเบียนไปยังผู้ยื่นคำขอจดทะเบียนโดยมิชักช้า

ผู้ยื่นคำขอจดทะเบียนมีสิทธิอุทธรณ์คำสั่งไม่รับจดทะเบียนนั้นต่อ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย โดยทำเป็นหนังสือยื่นต่อนายทะเบียนภายใน สามสิบวันนับแต่วันที่ได้รับแจ้งคำสั่งไม่รับจดทะเบียน

ให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยวินิจฉัยอุทธรณ์และแจ้งคำ วินิจฉัยให้ผู้อุทธรณ์ทราบภายในเก้าสิบวันนับแต่วันที่นายทะเบียนได้รับหนังสือ อุทธรณ์คำวินิจฉัยของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยให้เป็นที่สิ้นสุด”

การก่อตั้งสมาคมแม้จะไม่ได้ถูกจัดตั้งขึ้นเพื่อผลกำไร แต่กฎหมายก็ยังวาง เกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของสมาคมว่าจะต้องมีการควบคุมไม่ให้ขัดต่อกฎหมายหรือศีลธรรม อันดีของประชาชน หรืออาจเป็นอันตรายต่อความสงบสุขของประชาชน หรือความมั่นคง ของรัฐ

4. คณะกรรมการของสมาคม เนื่องจากสมาคมจะต้องมีผู้ดำเนินการหรือบริหาร ดังนั้นในเรื่องนี้ได้มีการกำหนดรายละเอียดไว้แล้ว ดังนี้คือ

การแต่งตั้งกรรมการของสมาคมขึ้นใหม่ หรือเปลี่ยนแปลงกรรมการของสมาคม ได้บัญญัติไว้ในมาตรา 85 ว่า “การแต่งตั้งกรรมการของสมาคมขึ้นใหม่ทั้งชุด หรือการเปลี่ยนแปลงกรรมการของสมาคม ให้กระทำตามข้อบังคับของสมาคม และสมาคมต้องนำไปจดทะเบียนต่อนายทะเบียนแห่งท้องที่ที่สำนักงานใหญ่ของสมาคมตั้งอยู่ภายในสามสิบวันนับแต่วันที่มีการแต่งตั้งหรือเปลี่ยนแปลงกรรมการของสมาคม

ถ้านายทะเบียนเห็นว่ากรรมการของสมาคมตามวรรคหนึ่ง ผู้ใดมีฐานะหรือความประพฤติไม่เหมาะสมในการดำเนินการตามวัตถุประสงค์ของสมาคม นายทะเบียนจะไม่รับจดทะเบียนกรรมการของสมาคมผู้นั้นก็ได้ ในกรณีที่นายทะเบียนไม่รับจดทะเบียนกรรมการของสมาคม นายทะเบียนต้องแจ้งเหตุผลที่ไม่รับจดทะเบียนให้สมาคมทราบภายในหกสิบวันนับแต่วันที่ยื่นคำขอจดทะเบียน และให้นำความในมาตรา 82 วรรคสี่ และวรรคห้า มาใช้บังคับโดยอนุโลม

ในระหว่างที่ยังไม่มีการจดทะเบียนกรรมการของสมาคมชุดใหม่ ถ้าข้อบังคับของสมาคมมิได้กำหนดไว้เป็นอย่างอื่น ให้กรรมการของสมาคมชุดเดิมปฏิบัติหน้าที่กรรมการของสมาคมต่อไปจนกว่าจะได้มีการจดทะเบียนกรรมการของสมาคมชุดใหม่”

สำหรับเรื่องอำนาจและหน้าที่ของคณะกรรมการของสมาคม ก็เป็นไปตามที่ มาตรา 86 มาตรา 87 และมาตรา 88 ได้บัญญัติไว้ตามลำดับคือ

มาตรา 86 บัญญัติว่า “คณะกรรมการของสมาคมเป็นผู้ดำเนินการกิจการของสมาคมตามกฎหมายและข้อบังคับ ภายใต้การควบคุมดูแลของที่ประชุมใหญ่”

มาตรา 87 บัญญัติว่า “คณะกรรมการของสมาคมเป็นผู้แทนของสมาคม ในกิจการอันเกี่ยวกับบุคคลภายนอก”

มาตรา 88 บัญญัติว่า “บรรดากิจการที่คณะกรรมการของสมาคมได้กระทำไป แม้จะปรากฏในภายหลังว่ามีข้อบกพร่องเกี่ยวกับการตั้งหรือคุณสมบัติของ กรรมการของสมาคมกิจการนั้นย่อมมีผลสมบูรณ์”

5. สมาชิกของสมาคม

การก่อตั้งสมาคมนั้นต้องเริ่มด้วยการมีสมาชิกอย่างน้อย 3 คน เป็นผู้จดทะเบียนและสามารถรับสมาชิกเพิ่มเติมได้แล้ว ในเรื่องของสมาชิกจึงเป็นเรื่องสำคัญของสมาคมเช่นเดียวกับเรื่องของคณะกรรมการ จึงได้มีบัญญัติตามลำดับดังนี้

มาตรา 81 บัญญัติว่า “การขอจดทะเบียนสมาคมนั้น ให้ผู้จะเป็นสมาชิกของสมาคมจำนวนไม่น้อยกว่าสามคน ร่วมกันยื่นคำขอเป็นหนังสือต่อนายทะเบียนแห่งท้องที่ที่สำนักงานใหญ่ของสมาคมจะตั้งขึ้นพร้อมกับแนบข้อบังคับของสมาคมรายชื่อ ที่อยู่ และอาชีพของผู้จะเป็นสมาชิกไม่น้อยกว่าสิบคน และรายชื่อ ที่อยู่ และอาชีพของผู้จะเป็นกรรมการของสมาคมมากับคำขอด้วย”

มาตรา 89 บัญญัติว่า “สมาชิกของสมาคมมีสิทธิที่จะตรวจตรากิจการและทรัพย์สินของสมาคมในระหว่างเวลาทำการของสมาคมได้”

มาตรา 90 บัญญัติว่า “สมาชิกของสมาคมต้องชำระค่าบำรุงเต็มจำนวนในวันที่สมัครเข้าเป็นสมาชิกหรือในวันเริ่มต้นของระยะเวลาชำระค่าบำรุง แล้วแต่กรณีเว้นแต่ข้อบังคับของสมาคมจะกำหนดไว้เป็นอย่างอื่น”

มาตรา 91 บัญญัติว่า “สมาชิกของสมาคมจะลาออกจากสมาคมเมื่อใดก็ได้ เว้นแต่ข้อบังคับของสมาคมจะกำหนดไว้เป็นอย่างอื่น”

มาตรา 92 บัญญัติว่า “สมาชิกแต่ละคนมีความรับผิดชอบหนี้ของสมาคมไม่เกินจำนวนค่าบำรุงที่สมาชิกนั้นค้างชำระอยู่”

ทั้งหมดนี้เป็นเรื่องของหลักกฎหมายที่วางหลักไว้ทั้งสิทธิ หน้าที่ และความรับผิดชอบของสมาชิกไว้

6. การประชุมใหญ่ ในเรื่องนี้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ได้บัญญัติไว้ในมาตรา 93 จนถึงมาตรา 100 ดังนี้คือ

มาตรา 93 บัญญัติว่า “คณะกรรมการของสมาคมต้องจัดให้มีการประชุมใหญ่สามัญอย่างน้อยปีละครั้ง”

มาตรา 94 บัญญัติว่า “คณะกรรมการของสมาคมจะเรียกประชุมใหญ่วิสามัญเมื่อใดก็สุดแต่จะเห็นสมควร

สมาชิกจำนวนไม่น้อยกว่าหนึ่งในห้าของจำนวนสมาชิกทั้งหมดหรือสมาชิกจำนวนไม่น้อยกว่าหนึ่งร้อยคนหรือสมาชิกจำนวนไม่น้อยกว่าที่กำหนดไว้ในข้อบังคับจะทำหนังสือร้องขอต่อคณะกรรมการของสมาคมให้เรียกประชุมใหญ่วิสามัญก็ได้ในหนังสือร้องขอนั้น ต้องระบุว่าจะประสงค์ให้เรียกประชุมเพื่อการใด

เมื่อคณะกรรมการของสมาคมได้รับหนังสือร้องขอให้เรียกประชุมใหญ่วิสามัญตามวรรคสอง ให้คณะกรรมการของสมาคมเรียกประชุมใหญ่วิสามัญ โดยจัดให้มีการประชุมขึ้นภายในสามสิบวันนับแต่วันที่ได้รับคำร้องขอ

ถ้าคณะกรรมการของสมาคมไม่เรียกประชุมภายในระยะเวลาตามวรรคสาม สมาชิกที่เป็นผู้ร้องขอให้เรียกประชุมหรือสมาชิกอื่นรวมกันมีจำนวนไม่น้อยกว่าจำนวนสมาชิกที่กำหนดตามวรรคสองจะเรียกประชุมเองก็ได้”

มาตรา 95 บัญญัติว่า “ในการเรียกประชุมใหญ่ คณะกรรมการของสมาคมต้องส่งหนังสือนัดประชุมไปยังสมาชิกทุกคนซึ่งมีชื่อในทะเบียนของสมาคมก่อนวันนัดประชุมไม่น้อยกว่าเจ็ดวันหรือลงพิมพ์โฆษณาอย่างน้อยสองคราวในหนังสือพิมพ์ที่แพร่หลายในท้องที่ฉบับหนึ่งก่อนวันนัดประชุมไม่น้อยกว่าเจ็ดวันก็ได้

การเรียกประชุมใหญ่ต้องระบุสถานที่ วัน เวลา และระเบียบวาระการประชุมและจัดส่งรายละเอียดและเอกสารที่เกี่ยวข้องตามควรไปพร้อมกันด้วยสำหรับการเรียกประชุมใหญ่โดยการพิมพ์โฆษณา รายละเอียดและเอกสารดังกล่าวต้องจัดไว้และพร้อมที่จะมอบให้แก่สมาชิกที่ร้องขอ ณ สถานที่ที่ผู้เรียกประชุมกำหนด”

มาตรา 96 บัญญัติว่า “การประชุมใหญ่ของสมาคมต้องมีสมาชิกมาประชุมไม่น้อยกว่ากึ่งหนึ่งของจำนวนสมาชิกทั้งหมดจึงจะเป็นองค์ประชุม เว้นแต่ข้อบังคับของสมาคมจะกำหนดองค์ประชุมไว้เป็นอย่างอื่น

ในการประชุมใหญ่ครั้งใด ถ้าไม่ได้องค์ประชุมตามที่กำหนดไว้ และการประชุมใหญ่นั้นได้เรียกตามคำร้องขอของสมาชิก ก็ให้งดการประชุม แต่ถ้าเป็นการประชุมใหญ่ที่สมาชิกมิได้เป็นผู้ร้องขอ ให้คณะกรรมการของสมาคมเรียกประชุมใหญ่อีกครั้งหนึ่ง โดยจัดให้มีการประชุมขึ้นภายในสิบสี่วันนับแต่วันที่นัดประชุมครั้งแรก การประชุมครั้งหลังนี้ไม่บังคับว่าจำเป็นต้องครบองค์ประชุม”

มาตรา 97 บัญญัติว่า “มติของที่ประชุม ให้ถือเอาเสียงข้างมากเป็น
ประมาณ เว้นแต่กรณีที่ข้อบังคับของสมาคมกำหนดเสียงข้างมากไว้เป็นพิเศษ
โดยเฉพาะ

สมาชิกคนหนึ่งมีเสียงหนึ่งในการลงคะแนน ถ้าคะแนนเสียงเท่ากัน
ให้ประธานในที่ประชุมออกเสียงเพิ่มขึ้นได้อีกเสียงหนึ่งเป็นเสียงชี้ขาด”

มาตรา 98 บัญญัติว่า “สมาชิกจะมอบอำนาจให้สมาชิกผู้ใดมาเข้า
ประชุมและออกเสียงลงคะแนนแทนตนก็ได้ เว้นแต่ข้อบังคับของสมาคมจะ
กำหนดไว้เป็นอย่างอื่น”

มาตรา 99 บัญญัติว่า “ในกรณีที่จะมีมติในเรื่องใด ถ้าส่วนเสียของกรรมการ
หรือสมาชิกของสมาคมผู้ใดขัดกับประโยชน์ได้เสียของสมาคม กรรมการหรือ
สมาชิกของสมาคมผู้นั้นจะออกเสียงลงคะแนนในเรื่องนั้นไม่ได้”

มาตรา 100 บัญญัติว่า “ในการประชุมใหญ่ครั้งใด ถ้าได้มีการนัดประชุม
หรือการลงมติโดยไม่ปฏิบัติตามหรือฝ่าฝืนข้อบังคับของสมาคมหรือบทบัญญัติใน
ส่วนนี้ สมาชิกหรือพนักงานอัยการอาจร้องขอให้ศาลสั่งเพิกถอนมติในการประชุม
ใหญ่ครั้งนั้นได้ แต่ต้องร้องขอต่อศาลภายในหนึ่งเดือนนับแต่วันที่ประชุมใหญ่ลงมติ”

7. การสิ้นสุดของสมาคม กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ได้กำหนดเหตุในการเลิก
สมาคมไว้ในมาตรา 101 ว่า “สมาคมย่อมเลิกด้วยเหตุหนึ่งเหตุใดดังต่อไปนี้

- (1) เมื่อมีเหตุตามที่กำหนดในข้อบังคับ
- (2) ถ้าสมาคมตั้งขึ้นไว้เฉพาะระยะเวลาใด เมื่อสิ้นระยะเวลานั้น
- (3) ถ้าสมาคมตั้งขึ้นเพื่อกระทำกิจการใด เมื่อกิจการนั้นสำเร็จแล้ว
- (4) เมื่อที่ประชุมใหญ่มีมติให้เลิก
- (5) เมื่อสมาคมล้มละลาย
- (6) เมื่อนายทะเบียนถอนชื่อสมาคมออกจากทะเบียนตามมาตรา 102”

และในมาตรา 102 เป็นอำนาจของนายทะเบียนที่จะสั่งถอนชื่อสมาคมออก
จากทะเบียนซึ่งมีผลให้สมาคมต้องเลิกกิจการเช่นกัน โดยบัญญัติไว้ว่า “ให้นายทะเบียน
มีอำนาจสั่งถอนชื่อสมาคมออกจากทะเบียนได้ในกรณีดังต่อไปนี้

(1) เมื่อปรากฏในภายหลังการจดทะเบียนว่า วัตถุประสงค์ของสมาคม ขัดต่อกฎหมายหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน หรืออาจเป็นภัยอันตรายต่อความสงบสุขของประชาชนหรือความมั่นคงของรัฐ และนายทะเบียนได้สั่งให้แก้ไข แล้วแต่สมาคมไม่ปฏิบัติตามภายในระยะเวลาที่นายทะเบียนกำหนด

(2) เมื่อปรากฏว่าการดำเนินกิจการของสมาคมขัดต่อกฎหมายหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน หรืออาจเป็นภัยอันตรายต่อความสงบสุขของประชาชนหรือความมั่นคงของรัฐ

(3) เมื่อสมาคมหยุดดำเนินกิจการติดต่อกันตั้งแต่สองปีขึ้นไป

(4) เมื่อปรากฏว่าสมาคมให้หรือปล่อยให้บุคคลอื่นซึ่งมิใช่กรรมการของสมาคมเป็นผู้ดำเนินกิจการของสมาคม

(5) เมื่อสมาคมมีสมาชิกเหลือน้อยกว่าสิบคนมาเป็นเวลาติดต่อกันกว่าสองปี”

8. ผลของการที่สมาคมถูกถอนชื่อ ตามมาตรา 102 หรือสมาคมต้องเลิกกิจการ ตามมาตรา 101 (1) (2) (3) (4) หรือ (5) และมาตรา 103 ถึงมาตรา 107 ดังนี้

มาตรา 103 บัญญัติว่า “เมื่อนายทะเบียนมีคำสั่งให้ถอนชื่อสมาคมใด ออกจากทะเบียนตามมาตรา 102 แล้ว ให้นายทะเบียนแจ้งคำสั่งพร้อมด้วยเหตุผล ไปยังสมาคมนั้นโดยมิชักช้า และประกาศการเลิกสมาคมในราชกิจจานุเบกษา

กรรมการคนหนึ่งคนใดหรือสมาชิกของสมาคมจำนวนไม่น้อยกว่าสาม คนมีสิทธิอุทธรณ์คำสั่งของนายทะเบียนตามวรรคหนึ่งต่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยได้โดยทำเป็นหนังสือยื่นต่อนายทะเบียนภายในสามสิบวันนับแต่วันที่ได้รับแจ้งคำสั่งและให้นำความในมาตรา 82 วรรคห้า มาใช้บังคับโดยอนุโลม”

มาตรา 104 บัญญัติว่า “เมื่อมีกรณีตามมาตรา 102 ผู้มีส่วนได้เสียอาจร้องขอให้นายทะเบียนถอนชื่อสมาคมออกจากทะเบียนได้ ถ้านายทะเบียนไม่ปฏิบัติตามคำร้องขอโดยไม่แจ้งเหตุผลให้ผู้ร้องขอทราบภายในเวลาอันสมควร หรือนายทะเบียนได้แจ้งเหตุผลให้ทราบแล้วแต่ผู้ร้องขอไม่พอใจในเหตุผลดังกล่าว ผู้ร้องขอนั้นจะร้องขอต่อศาลให้สั่งเลิกสมาคมนั้นเสียก็ได้”

มาตรา 105 บัญญัติว่า “เมื่อสมาคมมีเหตุต้องเลิกตามมาตรา 101 (1) (2) (3) หรือ (4) ให้คณะกรรมการของสมาคมที่อยู่ในตำแหน่งขณะมีการเลิกสมาคมแจ้งการเลิกสมาคมต่อนายทะเบียนภายในสิบสี่วันนับแต่วันที่มีการเลิกสมาคม

ในกรณีที่ศาลมีคำพิพากษาหรือคำสั่งถึงที่สุดให้สมาคมล้มละลายตามมาตรา 101 (5) หรือมีคำสั่งที่สุดให้เลิกสมาคมตามมาตรา 104 ให้ศาลแจ้งคำพิพากษาหรือคำสั่งดังกล่าวให้นายทะเบียนทราบด้วย

ให้นายทะเบียนประกาศการเลิกสมาคมในราชกิจจานุเบกษา”

มาตรา 106 บัญญัติว่า “ในกรณีที่มีการเลิกสมาคม ให้มีการชำระบัญชีสมาคมและให้นำบทบัญญัติในบรรพ 3 ลักษณะ 22 ว่าด้วยการชำระบัญชีห้างหุ้นส่วนจดทะเบียนห้างหุ้นส่วนจำกัด และบริษัทจำกัด มาใช้บังคับแก่การชำระบัญชีสมาคมโดยอนุโลม”

มาตรา 107 บัญญัติว่า “เมื่อได้ชำระบัญชีแล้ว ถ้ามีทรัพย์สินเหลืออยู่เท่าใด จะแบ่งให้แก่สมาชิกของสมาคมนั้นไม่ได้ ทรัพย์สินที่เหลือนั้นจะต้องโอนให้แก่สมาคมหรือมูลนิธิหรือนิติบุคคลที่มีวัตถุประสงค์เกี่ยวกับการสาธารณกุศลตามที่ได้ระบุชื่อไว้ในข้อบังคับของสมาคม หรือถ้าข้อบังคับไม่ได้ระบุชื่อไว้ก็ให้เป็นไปตามมติของที่ประชุมใหญ่ แต่ถ้าข้อบังคับของสมาคมหรือที่ประชุมใหญ่มิได้ระบุผู้รับโอนทรัพย์สินดังกล่าวไว้ หรือระบุไว้แต่ไม่สามารถปฏิบัติได้ ให้ทรัพย์สินที่เหลืออยู่นั้นตกเป็นของแผ่นดิน”

9. การขอตรวจสอบบัญชี กฎหมายให้สิทธิใครก็อาจทำได้โดยทำตามที่มาตรา 108 บัญญัติไว้ว่า “ผู้ใดประสงค์จะขอตรวจเอกสารเกี่ยวกับสมาคมที่นายทะเบียนเก็บรักษาไว้ หรือจะขอให้นายทะเบียนคัดสำเนาเอกสารดังกล่าว พร้อมด้วยคำรับรองว่าถูกต้อง ให้ยื่นคำขอต่อนายทะเบียน และเมื่อได้เสียค่าธรรมเนียมตามที่กำหนดในกฎกระทรวงแล้วให้นายทะเบียนปฏิบัติตามคำขอนั้น”

10. อำนาจหน้าที่ของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย มาตรา 109 ได้บัญญัติในเรื่องนี้ไว้ว่า “ให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยรักษาการตามบทบัญญัติในส่วนนี้ และให้มีอำนาจแต่งตั้งนายทะเบียนกับออกกฎกระทรวงเกี่ยวกับ

- (1) การยื่นคำขอจดทะเบียนและการรับจดทะเบียน
- (2) ค่าธรรมเนียมการจดทะเบียน การขอตรวจเอกสาร การคัดสำเนาเอกสาร และค่าธรรมเนียมการขอให้นายทะเบียนดำเนินการใด ๆ เกี่ยวกับสมาคม รวมทั้งการยกเว้นค่าธรรมเนียมดังกล่าว
- (3) การดำเนินกิจการของสมาคมและการทะเบียนสมาคม
- (4) การอื่นใดเพื่อปฏิบัติให้เป็นไปตามบทบัญญัติในส่วนนี้ กฎกระทรวงนั้น เมื่อประกาศในราชกิจจานุเบกษาแล้วให้ใช้บังคับได้”

5.5 มูลนิธิ

กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ได้บัญญัติเกี่ยวกับเรื่องมูลนิธิไว้ในส่วนที่ 3 ของเรื่องนิติบุคคล โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. คำจำกัดความ เป็นไปตามที่มาตรา 110 ได้บัญญัติไว้ว่า “มูลนิธิได้แก่ ทรัพย์สินที่จัดสรรไว้โดยเฉพาะสำหรับวัตถุประสงค์เพื่อการกุศลสาธารณะ การศาสนา ศิลปะ วิทยาศาสตร์ วรรณคดี การศึกษาหรือเพื่อสาธารณประโยชน์อย่างอื่น โดยมีได้มุ่งหาผลประโยชน์มาแบ่งปันกัน และได้จดทะเบียนตามบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายนี้

การจัดการทรัพย์สินของมูลนิธิ ต้องมิใช่เป็นการหาผลประโยชน์เพื่อบุคคลใดนอกจากเพื่อดำเนินการตามวัตถุประสงค์ของมูลนิธินั่นเอง”

จะเห็นว่าสมาคมกับมูลนิธินั้นถูกตั้งขึ้นมาโดยมีได้มุ่งผลกำไรมาแบ่งกัน แต่ลักษณะการก่อตั้งและดำเนินการมีความแตกต่างกันตามความประสงค์ของการจัดตั้ง แต่อย่างไรก็ตามมูลนิธินี้อยู่ภายใต้บังคับของกฎหมายแพ่งและพาณิชย์จะต้องจดทะเบียนด้วย มิฉะนั้นจะไม่มีสภาพเป็นนิติบุคคลแต่อย่างใด

และด้วยข้อกำหนดของมาตรา 110 วรรคสอง จะเห็นว่ากฎหมายเน้นว่าการจัดการทรัพย์สินของมูลนิธิ ต้องมิใช่เป็นการหาผลประโยชน์เพื่อบุคคลใดบุคคลหนึ่ง แต่ต้องเป็นไปเพื่อวัตถุประสงค์ที่จัดตั้งมูลนิธิขึ้นมา เช่น เพื่อการกุศล หรือการศึกษา เป็นต้น

2. คณะกรรมการของมูลนิธิ มาตรา 111 ได้บัญญัติไว้ว่า “มูลนิธิต้องมีข้อบังคับ และต้องมีคณะกรรมการของมูลนิธิประกอบด้วยบุคคลอย่างน้อยสามคน เป็นผู้ดำเนิน

กิจการของมูลนิธิตามกฎหมายและข้อบังคับของมูลนิธิ” แสดงว่าคณะกรรมการที่จะดำเนินกิจการของมูลนิธิตามกฎหมายและข้อบังคับของมูลนิธิต้องประกอบไปด้วยบุคคลอย่างน้อย 3 คน

3. รายการของข้อบังคับ สำหรับในเรื่องที่ว่าข้อบังคับของมูลนิธิจะต้องมีรายการอะไรบ้างนั้น ก็ต้องเป็นไปตามที่มาตรา 112 บัญญัติไว้ว่า “ข้อบังคับของมูลนิธิอย่างน้อยต้องมีรายการดังต่อไปนี้

(1) ชื่อมูลนิธิ

(2) วัตถุประสงค์ของมูลนิธิ

(3) ที่ตั้งสำนักงานใหญ่และที่ตั้งสำนักงานสาขาทั้งปวง

(4) ทรัพย์สินของมูลนิธิขณะจัดตั้ง

(5) ข้อกำหนดเกี่ยวกับคณะกรรมการของมูลนิธิ ได้แก่ จำนวนกรรมการ การตั้งกรรมการ วาระการดำรงตำแหน่งของกรรมการ การพ้นจากตำแหน่งของกรรมการ และการประชุมของคณะกรรมการ

(6) ข้อกำหนดเกี่ยวกับการจัดการมูลนิธิ การจัดการทรัพย์สินและบัญชีมูลนิธิ”

ทั้งหมดนี้คือรายการที่ต้องอยู่ในข้อบังคับของมูลนิธิ

4. ชื่อของมูลนิธิ อยู่ภายใต้บังคับของมาตรา 113 ซึ่งบัญญัติไว้ว่า “มูลนิธิต้องใช้ชื่อซึ่งมีคำว่า “มูลนิธิ” ประกอบกับชื่อของมูลนิธิ”

5. การขอจดทะเบียนมูลนิธิ สำหรับประเด็นการขอจดทะเบียนมูลนิธินั้น ทั้งรายละเอียดและหลักการในการขอจดทะเบียนของมูลนิธิย่อมเป็นเรื่องสำคัญและได้มีการบัญญัติไว้ในมาตรา 114 จนถึงมาตรา 121 ตามลำดับดังนี้

มาตรา 114 บัญญัติว่า “การขอจดทะเบียนมูลนิธินั้น ให้ผู้ขอจัดตั้งมูลนิธิยื่นคำขอเป็นหนังสือต่อนายทะเบียนแห่งท้องที่ที่สำนักงานใหญ่ของมูลนิธิจะตั้งขึ้นในคำขออย่างน้อยต้องระบุเจ้าของทรัพย์สินและรายการทรัพย์สินที่จะจัดสรรสำหรับมูลนิธิ รายชื่อ ที่อยู่ และอาชีพของผู้จะเป็นกรรมการของมูลนิธิทุกคน พร้อมกับแนบข้อบังคับของมูลนิธิมากับคำขอด้วย”

มาตรา 115 บัญญัติว่า “เมื่อนายทะเบียนได้รับคำขอแล้วเห็นว่า คำขอนั้น ถูกต้องตามมาตรา 114 และข้อบังคับถูกต้องตามมาตรา 112 และวัตถุประสงค์ เป็นไปตามมาตรา 110 และไม่ขัดต่อกฎหมายหรือศีลธรรมอันดีของประชาชนหรือไม่ เป็นภัยอันตรายต่อความสงบสุขของประชาชนหรือความมั่นคงของรัฐ และรายการ ซึ่งจัดแจ้งในคำขอหรือข้อบังคับสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของมูลนิธิ และผู้จะเป็น กรรมการของมูลนิธินั้นมีฐานะและความประพฤติเหมาะสมในการดำเนินการตาม วัตถุประสงค์ของมูลนิธิ ให้นายทะเบียนรับจดทะเบียนและออกใบสำคัญแสดงการ จดทะเบียนให้แก่มูลนิธินั้น และประกาศการจัดตั้งมูลนิธิในราชกิจจานุเบกษา

ถ้านายทะเบียนเห็นว่าคำขอหรือข้อบังคับไม่ถูกต้องตามมาตรา 114 หรือมาตรา 112 หรือรายการซึ่งจัดแจ้งในคำขอหรือข้อบังคับไม่สอดคล้องกับ วัตถุประสงค์ของมูลนิธิ หรือผู้จะเป็นกรรมการของมูลนิธิมีฐานะหรือความ ประพฤติไม่เหมาะสมในการดำเนินการตามวัตถุประสงค์ของมูลนิธิ ให้มีคำสั่งให้ ผู้ขอจดทะเบียนแก้ไขหรือเปลี่ยนแปลงให้ถูกต้อง เมื่อแก้ไขหรือเปลี่ยนแปลง ถูกต้องแล้ว ให้รับจดทะเบียนและออกใบสำคัญแสดงการจดทะเบียนให้แก่มูลนิธินั้น

ถ้านายทะเบียนเห็นว่าไม่อาจรับจดทะเบียนได้เนื่องจากวัตถุประสงค์ ของมูลนิธิไม่เป็นไปตามมาตรา 110 หรือขัดต่อกฎหมายหรือศีลธรรมอันดีของ ประชาชนหรืออาจเป็นภัยอันตรายต่อความสงบสุขของประชาชนหรือความมั่นคง ของรัฐ หรือผู้ขอจดทะเบียนไม่แก้ไขหรือเปลี่ยนแปลงให้ถูกต้องภายในสามสิบวัน นับแต่วันที่ทราบคำสั่งของนายทะเบียน ให้นายทะเบียนมีคำสั่งไม่รับจดทะเบียน และแจ้งคำสั่งพร้อมด้วยเหตุผลที่ไม่รับจดทะเบียนให้ผู้ขอจดทะเบียนทราบโดย มิชักช้า

ผู้ขอจดทะเบียนมีสิทธิอุทธรณ์คำสั่งไม่รับจดทะเบียนนั้นต่อรัฐมนตรี ว่าการกระทรวงมหาดไทย โดยทำเป็นหนังสือยื่นต่อนายทะเบียนภายในสามสิบวัน นับแต่วันที่ได้รับแจ้งคำสั่งไม่รับจดทะเบียน

ให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยวินิจฉัยอุทธรณ์และแจ้งคำ วินิจฉัยให้ผู้อุทธรณ์ทราบภายในเก้าสิบวันนับแต่วันที่นายทะเบียนได้รับหนังสือ อุทธรณ์คำวินิจฉัยของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยให้เป็นที่สุด”

มาตรา 116 บัญญัติว่า “ก่อนที่นายทะเบียนรับจดทะเบียนมูลนิธิ ผู้ขอจัดตั้งมูลนิธิมีสิทธิขออนุญาตจัดตั้งมูลนิธิได้โดยทำเป็นหนังสือยื่นต่อนายทะเบียน สิทธิที่จะขออนุญาตจัดตั้งมูลนิธินี้ไม่ตกทอดไปยังทายาท

ในกรณีที่มีผู้ขอจัดตั้งมูลนิธิหลายคน ถ้าผู้ขอจัดตั้งมูลนิธิคนหนึ่งคนใด ใช้สิทธิขออนุญาตจัดตั้งมูลนิธิ ให้คำขอจัดตั้งมูลนิธินั้นเป็นอันระงับไป”

มาตรา 117 บัญญัติว่า “ในกรณีที่ผู้ขอจัดตั้งมูลนิธิถึงแก่ความตายก่อน นายทะเบียนรับจดทะเบียนมูลนิธิ ถ้าผู้ตายมิได้ทำพินัยกรรมยกเลิกการจัดตั้ง มูลนิธิที่ขอจัดตั้งไว้ ให้คำขอจัดตั้งมูลนิธิที่ผู้ตายได้ยื่นไว้ต่อนายทะเบียนยังคง ใช้ได้ต่อไป และให้ทายาทหรือผู้จัดการมรดกหรือผู้ซึ่งผู้ตายมอบหมาย ดำเนินการ ในฐานะเป็นผู้ขอจัดตั้งมูลนิธิต่อไป ถ้าบุคคลดังกล่าวไม่ดำเนินการภายในหนึ่ง ร้อยยี่สิบวันนับแต่วันที่ผู้ขอจัดตั้งมูลนิธิถึงแก่ความตาย บุคคลผู้มีส่วนได้เสียหรือ พนักงานอัยการจะดำเนินการในฐานะเป็นผู้ขอจัดตั้งมูลนิธินั้นต่อไปก็ได้

ในกรณีที่ไม่สามารถจัดตั้งมูลนิธิขึ้นได้ตามวัตถุประสงค์ที่ผู้ตายกำหนดไว้ ถ้าหากไม่มีพินัยกรรมของผู้ตายสั่งการในเรื่องนี้ไว้เป็นอย่างอื่น ให้นำความใน มาตรา 1679 วรรคสอง มาใช้บังคับโดยอนุโลม ถ้าไม่สามารถดำเนินการตามมาตรา 1679 วรรคสอง หรือมูลนิธิจัดตั้งขึ้นไม่ได้ตามมาตรา 115 ให้ทรัพย์สินที่จัดสรรไว้ ตกเป็นมรดกของผู้ตาย”

มาตรา 118 บัญญัติว่า “ในกรณีที่มีข้อกำหนดพินัยกรรมให้ก่อตั้งมูลนิธิ ตามมาตรา 1676 ให้บุคคลซึ่งมีหน้าที่ที่จะต้องจัดตั้งมูลนิธิตามมาตรา 1677 วรรคหนึ่ง ดำเนินการตามมาตรา 114 และตามบทบัญญัติแห่งมาตรานี้

ถ้าบุคคลซึ่งมีหน้าที่ที่จะต้องจัดตั้งมูลนิธิตามวรรคหนึ่ง มิได้ขออนุญาตจดทะเบียนก่อตั้งมูลนิธิภายในหนึ่งร้อยยี่สิบวันนับแต่วันที่บุคคลดังกล่าวได้รู้หรือ ควรรู้ข้อกำหนดพินัยกรรมให้ก่อตั้งมูลนิธิ บุคคลผู้มีส่วนได้เสียคนหนึ่งคนใดหรือ พนักงานอัยการจะเป็นผู้ขอจดทะเบียนมูลนิธิก็ได้

ถ้าผู้ยื่นคำขอจดทะเบียนมูลนิธิไม่ดำเนินการแก้ไขหรือเปลี่ยนแปลง ให้ถูกต้องตามคำสั่งของนายทะเบียนตามมาตรา 115 จนเป็นเหตุให้นายทะเบียน

ไม่รับจดทะเบียนมูลนิธิเพราะเหตุดังกล่าว บุคคลผู้มีส่วนได้เสียคนหนึ่งคนใดหรือพนักงานอัยการจะเป็นผู้จดทะเบียนมูลนิธินั้นอีกก็ได้

ผู้ยื่นคำขอจดทะเบียนก่อตั้งมูลนิธิตามมาตรา 116 จะขอถอนการก่อตั้งมูลนิธิตามมาตรา 116 ไม่ได้

ในกรณีที่มีผู้คัดค้านต่อนายทะเบียนว่าพิสัยกรรมนั้นมิได้กำหนดให้ก่อตั้งเป็นมูลนิธิ ให้นายทะเบียนแจ้งให้ผู้คัดค้านไปร้องต่อศาลภายในหกสิบวันนับแต่วันที่ได้รับแจ้งจากนายทะเบียนและให้นายทะเบียนรอการพิจารณาการจดทะเบียนไว้ก่อนเพื่อดำเนินการตามคำพิพากษาหรือคำสั่งของศาล ถ้าผู้คัดค้านไม่ยื่นคำร้องต่อศาลภายในเวลาที่กำหนด ให้นายทะเบียนพิจารณาการจดทะเบียนมูลนิธินั้นต่อไป”

มาตรา 119 บัญญัติว่า “ในกรณีที่มีข้อกำหนดพิสัยกรรมให้จัดตั้งมูลนิธิ ถ้าพิสัยกรรมที่ทำไว้มิได้มีข้อกำหนดเกี่ยวกับรายการตามมาตรา 112 (1) (3) (5) หรือ (6) ให้ผู้ยื่นคำขอตามมาตรา 118 กำหนดรายการดังกล่าวได้ ถ้าผู้มีส่วนได้เสียคนหนึ่งคนใดคัดค้านให้นายทะเบียนมีคำสั่งตามที่เห็นสมควรแล้วแจ้งให้ผู้ยื่นคำขอและผู้คัดค้านทราบพร้อมทั้งแจ้งด้วยว่า หากผู้ยื่นคำขอหรือผู้คัดค้านไม่พอใจในคำสั่งดังกล่าวก็ให้ไปร้องคัดค้านต่อศาลภายในหกสิบวันนับแต่วันที่ได้รับแจ้งจากนายทะเบียน และให้นายทะเบียนรอการพิจารณาจดทะเบียนไว้ก่อนเพื่อดำเนินการตามคำพิพากษาหรือคำสั่งของศาล แต่ถ้าไม่มีการร้องคัดค้านต่อศาลภายในเวลาที่กำหนด ให้นายทะเบียนพิจารณาจดทะเบียนมูลนิธิตามที่ได้มีคำสั่งไว้”

มาตรา 120 บัญญัติว่า “ในกรณีที่มีบุคคลหลายรายยื่นคำขอจดทะเบียนมูลนิธิตามพิสัยกรรมของเจ้ามรดกรายเดียวกัน ถ้าคำขอนั้นมีข้อขัดแย้งกัน ให้นายทะเบียนเรียกผู้ยื่นคำขอมาตกลงกัน และถ้าผู้ยื่นคำขอไม่มาตกลงกันหรือตกลงกันไม่ได้ภายในระยะเวลาที่นายทะเบียนกำหนด ให้นายทะเบียนมีคำสั่งตามที่เห็นสมควรและให้นำความในมาตรา 119 มาใช้บังคับโดยอนุโลม”

มาตรา 121 บัญญัติว่า “เมื่อได้จดทะเบียนมูลนิธิแล้ว ถ้าผู้ขอจัดตั้งมูลนิธิมีชีวิตอยู่ให้ทรัพย์สินที่จัดสรรไว้เพื่อการนั้นตกเป็นของมูลนิธิตั้งแต่วันที่นายทะเบียนรับจดทะเบียนมูลนิธิเป็นต้นไป

ในกรณีที่ผู้ขอจัดตั้งมูลนิธิถึงแก่ความตายก่อนนายทะเบียนรับจดทะเบียนมูลนิธิ เมื่อได้จดทะเบียนมูลนิธิแล้ว ให้ทรัพย์สินที่จัดสรรไว้เพื่อการนั้นตกเป็นของมูลนิธิตั้งแต่วันที่ผู้ขอจัดตั้งมูลนิธิถึงแก่ความตาย”

6. ผลของการจดทะเบียนมูลนิธิ มาตรา 122 ได้บัญญัติไว้ว่า “มูลนิธิที่ได้จดทะเบียนแล้วเป็นนิติบุคคล” เป็นการแสดงให้เห็นว่ามูลนิธินั้นกฎหมายไม่ได้บังคับให้จดทะเบียน เพียงแต่ว่าหากมีการจดทะเบียนมูลนิธินั้นก็จะมีสภาพเป็นนิติบุคคลซึ่งสามารถมีสิทธิและหน้าที่ตามกฎหมายได้

7. คณะกรรมการของมูลนิธิ ในเรื่องคณะกรรมการนี้มีการบัญญัติไว้ในมาตรา 123 จนถึงมาตรา 127 เป็นการวางหลักเกณฑ์เกี่ยวกับอำนาจหน้าที่การแต่งตั้งคณะกรรมการ การพ้นจากตำแหน่งของคณะกรรมการ โดยมีเนื้อหาดังนี้

มาตรา 123 บัญญัติว่า “คณะกรรมการของมูลนิธิเป็นผู้แทนของมูลนิธิ ในกิจการอันเกี่ยวกับบุคคลภายนอก”

มาตรา 124 บัญญัติว่า “บรรดากิจการที่คณะกรรมการของมูลนิธิได้กระทำไป แม้จะปรากฏในภายหลังว่ามีข้อบกพร่องเกี่ยวกับการแต่งตั้งหรือคุณสมบัติของกรรมการมูลนิธิ กิจการนั้นย่อมมีผลสมบูรณ์”

มาตรา 125 บัญญัติว่า “การแต่งตั้งกรรมการของมูลนิธิขึ้นใหม่ทั้งชุดหรือการเปลี่ยนแปลงกรรมการของมูลนิธิ ให้กระทำตามข้อบังคับของมูลนิธิ และมูลนิธิต้องนำไปจดทะเบียนภายในสามสิบวันนับแต่วันที่มีการแต่งตั้งหรือเปลี่ยนแปลงกรรมการของมูลนิธิ

ถ้านายทะเบียนเห็นว่ากรรมการของมูลนิธิตามวรรคหนึ่ง ผู้ใดมีฐานะหรือความประพฤติไม่เหมาะสมในการดำเนินการตามวัตถุประสงค์ของมูลนิธิ นายทะเบียนจะไม่รับจดทะเบียนกรรมการของมูลนิธิผู้นั้นก็ได้ ในกรณีที่นายทะเบียนไม่รับจดทะเบียนกรรมการของมูลนิธิ นายทะเบียนต้องแจ้งเหตุผลที่

ไม่รับจดทะเบียนให้มูลนิธิทราบภายในหกสิบวันนับแต่วันที่ยื่นคำขอจดทะเบียน และให้นำความในมาตรา 115 วรรคสี่และวรรคห้ามาใช้บังคับโดยอนุโลม

ในกรณีที่กรรมการของมูลนิธิพ้นจากตำแหน่งและไม่มีกรรมการของมูลนิธิเหลืออยู่ หรือกรรมการของมูลนิธิที่เหลืออยู่ไม่สามารถดำเนินการตามหน้าที่ได้ ถ้าข้อบังคับของมูลนิธิมิได้กำหนดการปฏิบัติหน้าที่ไว้เป็นอย่างอื่นให้กรรมการของมูลนิธิที่พ้นจากตำแหน่งปฏิบัติหน้าที่ที่กรรมการของมูลนิธิต่อไป จนกว่านายทะเบียนจะได้แจ้งการรับจดทะเบียนกรรมการของมูลนิธิที่ตั้งใหม่

กรรมการของมูลนิธิที่พ้นจากตำแหน่งเพราะถูกถอดถอนโดยคำสั่งศาล ตามมาตรา 129 จะปฏิบัติหน้าที่ตามวรรคสามไม่ได้”

มาตรา 126 บัญญัติว่า “ภายใต้บังคับมาตรา 127 ให้คณะกรรมการของมูลนิธิเป็นผู้มีอำนาจแก้ไขเพิ่มเติมข้อบังคับของมูลนิธิ แต่ถ้าข้อบังคับของมูลนิธิได้กำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการแก้ไขเพิ่มเติมไว้ การแก้ไขเพิ่มเติมต้องเป็นไปตามที่ข้อบังคับกำหนด และให้มูลนิธินำข้อบังคับที่แก้ไขเพิ่มเติมนั้นไปจดทะเบียนต่อนายทะเบียนภายในสามสิบวันนับแต่วันที่คณะกรรมการของมูลนิธิได้แก้ไขเพิ่มเติมข้อบังคับของมูลนิธิและให้นำความในมาตรา 115 มาใช้บังคับโดยอนุโลม”

มาตรา 127 บัญญัติว่า “การแก้ไขเพิ่มเติมรายการในข้อบังคับของมูลนิธิตามมาตรา 112 (2) จะกระทำได้แต่เฉพาะในกรณีดังต่อไปนี้

- (1) เพื่อให้สามารถดำเนินการตามวัตถุประสงค์ของมูลนิธิ หรือ
- (2) พกติการณ์เปลี่ยนแปลงไปเป็นเหตุให้วัตถุประสงค์ของมูลนิธินั้นมีประโยชน์น้อย หรือไม่อาจดำเนินการให้สมประโยชน์ตามวัตถุประสงค์ของมูลนิธิ นั้นได้และวัตถุประสงค์ของมูลนิธิที่แก้ไขเพิ่มเติมนั้นใกล้เคียงกับวัตถุประสงค์เดิมของมูลนิธิ”

และในมาตรา 129 ได้มีการบัญญัติถึงกรณีกรรมการได้กระทำความผิด ทั้งในกรณีเป็นความผิดเฉพาะตัวกรรมการคนใดคนหนึ่งหรือกรรมการทั้งคณะได้กระทำความผิดไว้ด้วยว่า “ในกรณีที่กรรมการของมูลนิธิผู้ใดดำเนินการของมูลนิธิผิดพลาดเสื่อมเสียต่อมูลนิธิ หรือดำเนินการฝ่าฝืนกฎหมายหรือข้อบังคับของมูลนิธิหรือกลายเป็นผู้มีฐานะหรือความประพฤติไม่เหมาะสมในการดำเนินการตาม

วัตถุประสงค์ของมูลนิธินายทะเบียน พนักงานอัยการ หรือผู้มีส่วนได้เสียคนหนึ่งคนใดอาจร้องขอต่อศาลให้มีคำสั่งถอดถอนกรรมการของมูลนิธิผู้หนึ่งได้

ในกรณีที่การกระทำตามวรรคหนึ่งเป็นการกระทำของคณะกรรมการของมูลนิธิ หรือปรากฏว่าคณะกรรมการของมูลนิธิไม่ดำเนินการตามวัตถุประสงค์ของมูลนิธิโดยไม่มีเหตุอันสมควร นายทะเบียน พนักงานอัยการ หรือผู้มีส่วนได้เสียคนหนึ่งคนใดอาจร้องขอต่อศาลให้มีคำสั่งถอดถอนกรรมการของมูลนิธิทั้งคณะได้

ในกรณีที่ศาลมีคำสั่งถอดถอนกรรมการของมูลนิธิหรือคณะกรรมการของมูลนิธิตามวรรคหนึ่งหรือวรรคสอง ศาลจะแต่งตั้งบุคคลอื่นเป็นกรรมการของมูลนิธิหรือคณะกรรมการของมูลนิธิแทนกรรมการของมูลนิธิหรือคณะกรรมการของมูลนิธิที่ศาลถอดถอนได้ เมื่อศาลมีคำสั่งแต่งตั้งบุคคลใดเป็นกรรมการของมูลนิธิแล้วให้นายทะเบียนดำเนินการจดทะเบียนไปตามนั้น”

8. การสิ้นสุดของมูลนิธิ เมื่อมูลนิธิได้ถูกจัดตั้งขึ้นโดยชอบด้วยกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ย่อมสิ้นสุดลงได้ด้วยเหตุที่กำหนดไว้ในมาตรา 130 และมาตรา 31 ตามลำดับดังนี้

มาตรา 130 บัญญัติว่า “มูลนิธิย่อมเลิกด้วยเหตุหนึ่งเหตุใด ดังต่อไปนี้

(1) เมื่อมีเหตุตามที่กำหนดในข้อบังคับ

(2) ถ้ามูลนิธิตั้งขึ้นไว้เฉพาะระยะเวลาใด เมื่อสิ้นระยะเวลานั้น

(3) ถ้ามูลนิธิตั้งขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์อย่างใด และได้ดำเนินการตามวัตถุประสงค์สำเร็จบริบูรณ์แล้ว หรือวัตถุประสงค์นั้นกลายเป็นพันธวิสัย

(4) เมื่อมูลนิธินั้นล้มละลาย

(5) เมื่อศาลมีคำสั่งให้เลิกมูลนิธิตามมาตรา 131”

มาตรา 131 บัญญัติว่า “นายทะเบียน พนักงานอัยการ หรือผู้มีส่วนได้เสียคนหนึ่งคนใดอาจร้องขอต่อศาลให้มีคำสั่งให้เลิกมูลนิธิได้ในกรณีหนึ่งกรณีใดดังต่อไปนี้

(1) เมื่อปรากฏว่าวัตถุประสงค์ของมูลนิธิขัดต่อกฎหมาย

(2) เมื่อปรากฏว่ามูลนิธิกระทำการขัดต่อกฎหมายหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน หรืออาจเป็นภัยอันตรายต่อความสงบสุขของประชาชนหรือความมั่นคงของรัฐ

(3) เมื่อปรากฏว่ามูลนิธิไม่สามารถดำเนินการต่อไปได้ไม่ว่าเพราะเหตุใด ๆ หรือหยุดดำเนินการตั้งแต่สองปีขึ้นไป”

9. ข้อปฏิบัติหลังเลิกมูลนิธิที่จดทะเบียน

เนื่องจากมูลนิธิที่จดทะเบียนมีสภาพเป็นนิติบุคคล ซึ่งมีสิทธิและหน้าที่ตามกฎหมายและย่อมมีส่วนเข้าไปเกี่ยวข้องกับสังคมไทยส่วนรวม ดังนั้นหลังจากความเป็นมูลนิธิสิ้นสุดลงตามมาตรา 130 และมาตรา 131 ไปแล้วนั้น กฎหมายยังได้มีการกำหนดข้อปฏิบัติไว้ตั้งแต่มาตรา 132 จนถึงมาตรา 134 โดยมีรายละเอียดดังนี้คือ

มาตรา 132 บัญญัติว่า “เมื่อมูลนิธิมีเหตุต้องเลิกตามมาตรา 130 (1) (2) หรือ (3) แล้ว ให้คณะกรรมการของมูลนิธิที่อยู่ในตำแหน่งขณะมีการเลิกมูลนิธิแจ้งการเลิกมูลนิธิต่อนายทะเบียนภายในสิบวันนับแต่วันที่มีการเลิกมูลนิธิ

ในกรณีที่ศาลมีคำพิพากษาหรือคำสั่งถึงที่สุดให้มูลนิธิล้มละลายตามมาตรา 130 (4) หรือมีคำสั่งถึงที่สุดให้เลิกมูลนิธิตามมาตรา 131 ให้ศาลแจ้งคำพิพากษาหรือคำสั่งดังกล่าวให้นายทะเบียนทราบด้วย

ให้นายทะเบียนประกาศการเลิกมูลนิธิในราชกิจจานุเบกษา”

มาตรา 133 บัญญัติว่า “ในกรณีที่มีการเลิกมูลนิธิ ให้มีการชำระบัญชีมูลนิธิและให้นำบทบัญญัติในบรรพ 3 ลักษณะ 22 ว่าด้วยการชำระบัญชีห้างหุ้นส่วนจดทะเบียน ห้างหุ้นส่วนจำกัด และบริษัทจำกัด มาใช้บังคับแก่การชำระบัญชีต่อนายทะเบียน และให้นายทะเบียนเป็นผู้อนุมัติรายงานนั้น”

มาตรา 134 บัญญัติว่า “เมื่อได้ชำระบัญชีแล้ว ให้โอนทรัพย์สินของมูลนิธิให้แก่มูลนิธิหรือนิติบุคคลที่มีวัตถุประสงค์ตามมาตรา 110 ซึ่งได้ระบุชื่อไว้ในข้อบังคับของมูลนิธิ ถ้าข้อบังคับของมูลนิธิมิได้ระบุชื่อมูลนิธิหรือนิติบุคคลดังกล่าวไว้ พนักงานอัยการ ผู้ชำระบัญชี หรือผู้มีส่วนได้เสียคนหนึ่งคนใดอาจร้องขอต่อศาลให้จัดสรรทรัพย์สินนั้นแก่มูลนิธิหรือนิติบุคคลอื่นที่ปรากฏว่ามีวัตถุประสงค์ใกล้เคียงที่สุดกับวัตถุประสงค์ของมูลนิธินั้นได้

ถ้ามูลนิธินั้นถูกศาลสั่งให้เลิกตามมาตรา 131 (1) หรือ (2) หรือการจัดสรรทรัพย์สินตามวรรคหนึ่งไม่อาจกระทำได้ ให้ทรัพย์สินของมูลนิธิตกเป็นของแผ่นดิน”

10. การตรวจสอบเอกสารของมูลนิธิ

ในเรื่องนี้ใครก็ตามที่ต้องการตรวจสอบเอกสารของมูลนิธิย่อมทำได้โดยเป็นไปตามที่มาตรา 135 บัญญัติไว้ “ผู้ใดประสงค์จะขอตรวจสอบเอกสารเกี่ยวกับมูลนิธิที่นายทะเบียนเก็บรักษาไว้ หรือจะขอให้นายทะเบียนคัดสำเนาเอกสารดังกล่าวพร้อมด้วยคำรับรองว่าถูกต้อง ให้ยื่นคำขอต่อนายทะเบียน และเมื่อได้เสียค่าธรรมเนียมตามที่กำหนดในกฎกระทรวงแล้วให้นายทะเบียนปฏิบัติตามคำขอนั้น”

11. อำนาจหน้าที่ของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย

ในเรื่องนี้ได้กำหนดไว้ในมาตรา 136 ซึ่งบัญญัติไว้ว่า “ให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยรักษาการตามบทบัญญัติในส่วนนี้ และให้มีอำนาจแต่งตั้งนายทะเบียนกับออกกฎกระทรวงเกี่ยวกับ

(1) การยื่นคำขอจดทะเบียนและการรับจดทะเบียน

(2) ค่าธรรมเนียมการจดทะเบียน การขอตรวจสอบเอกสาร การคัดสำเนาเอกสาร และค่าธรรมเนียมการขอให้นายทะเบียนดำเนินการใด ๆ เกี่ยวกับมูลนิธิ รวมทั้งการยกเว้นค่าธรรมเนียมดังกล่าว

(3) แบบบัตรประจำตัวของนายทะเบียนและพนักงานเจ้าหน้าที่

(4) การดำเนินกิจการของมูลนิธิและการทะเบียนมูลนิธิ

(5) การอื่นใดเพื่อปฏิบัติให้เป็นไปตามบทบัญญัติในส่วนนี้

กฎกระทรวงนั้น เมื่อประกาศในราชกิจจานุเบกษาแล้วให้ใช้บังคับได้”

ดังนั้น จะเห็นว่าในเรื่องของอำนาจหน้าที่ของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยในการควบคุมดูแลนิติบุคคลประเภทสมาคมและมูลนิธิไว้เหมือนกัน ด้วยเหตุซึ่งไม่ต้องการให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชนนั่นเอง